

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN KÖKENLERİ YUSUF AKÇURA

François Georgeon

(Tarih Vakfı Dördüncü Basım 2005)

Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının Osmanlının çöküş sorunlarına getirdikleri çözümü reddeden Akçura, yeni bir yol, Türk milliyetçiliği yolunu öneriyordu. Bu daha sonra bir Türk devletinin ortaya çıkışıyla tarih tarafından da doğrulanacak olan bir gelişmenin habercisiydi. O, Rusya'nın köklü bir şekilde alt üst olması, Osmanlı İmparatorluğunun ortadan kalkması ve Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile noktalanmış çalkantılı bir dönemde yaşadı.

Yabancı sermayenin etkisiyle 1880'lerden sonra hızla gelişen kapitalizm, Rusya'da devrimci fikirlerle harekete geçen işçi sınıflarını genişletti. Osmanlı Devletinde ise yine hızlı bir ekonomik gelişme yaşanmakla birlikte, bu daha çok yabancıların ve azınlıkların yararına oldu. Avrupa malları Osmanlı pazarlarına akın etti. 20. Yüzyıl başında, Rusya büyük kapitalist güçlerin arasında yerini alırken, Osmanlı İmparatorluğu yarı sömürge bir devlet durumuna düştü.

19. Yüzyılda Rusya'da dağınık bir şekilde yaşayan Türkleri birleştiren temel öğe dindi. Tatarlarda ve Azerilerde cenin halinde bulunanın dışında, henüz bir ulus bilincinden söz edilemezdi. Akçura'nın mensubu olduğu Volga Tatarları, ekonomik ve kültürel düzey açısından ele alındığında, Rusya Müslümanları arasında en ileri durumda olanlardı. Doğu-Batı ticaretindeki rollerinden dolayı yüksek bir gelişme düzeyi elde etmişlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu çokuluslu bir siyasi yapı içinde yalnızca Batı Türklerini bir araya getirmiş ve bir Akdeniz imparatorluğu olarak gelişmişti. Bunun tek istisnası Kırım Hanlığıydı. Türklerin tarihi bir bütün olarak ele alındığında, hiçbir ulus ya da devletin Türkçe konuşan toplulukları bir araya getiremediği görülür. Kırım'ın Ruslar tarafından işgalinden sonra Osmanlı ülkesine büyük bir Tatar göçü oldu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşından (93 Harbi) sonra Tatarlar, Azeriler ve Kafkas Türklerinin Osmanlı topraklarına göçü hızlandı. Türkiye'ye gelenlerin büyük bölümünün eğitim düzeyi yüksekti. Panislavizmin Rusya'daki Türkler ve Müslümanlar için nasıl büyük bir tehlike oluşturduğu konusunda deneyim sahibiydiler. 19 Yüzyıl ortalarından itibaren iletişim imkânlarının artması, Rusya Türklerini hem birbirlerine hem de Osmanlı İmparatorluğuna yaklaştırdı. Buna birde Türkoloji'nin bir bilim dalı olarak Avrupa'da doğması eklendi.

Orta Asya'nın Ruslar tarafından fethedilmesi, o güne değin ticareti ellerinde tutan Tatarlar için ağır bir darbe oldu. Ruslaştırma ve misyonerlik faaliyetleri artmıştı. Rus baskılarına karşı gelişen Tatar karşı hareketi dinsel ve kültürel alanla sınırlı kalmadı. Tatar burjuvazisi 1880'lerden itibaren Rusya Müslümanları arasında Pantürkizm ideolojisinin

propagandasına girişti ve İslami düşünceyi etkili kılmaya çalıştı. Bu iki akım birbiriyle sıkı sıkıya bağlıydı ve Türkiye örneğinde olduğu gibi birbiriyle çelişmiyordu.

Böylece 19 Yüzyılın son çeyreğinde Türkler iki büyük olguyla karşı karşıya kaldılar: Rus İmparatorluğundaki Ruslaştırma politikasına ve Panslavizm tehdidine karşı ulusal direniş ve Osmanlı İmparatorluğunda da Sultan Abdülhamit'in despotizmine karşı hürriyet mücadelesi. Yusuf Akçura'nın gençliğine Tatar milliyetçiliği ve Jön Türk hürriyetçiliği damgasını vuracaktı.

Akçura, göçebe halinde yaşayan Başkırtların geleneklerine daha bağlı ve duygusal açıdan Osmanlı Türklerine çok bağlı olduklarını gözlemledi. Rusların alkolün yaygınlaştırılmasından dinsel zorlamalara kadar her türlü yöneme başvurarak, onların ulusal karakterlerini yok etmeye çalıştıklarını gördü. Ayrıca, Rusların egemenliğinde yaşayan Türklerin bağımsız ve özgür bir devletin başkentinde yaşayan İstanbul Osmanlılarından daha güçlü bir ulusal bilince sahip olduklarına tanık oldu.

Kuleli Askeri İdadisi ve Harbiye Mektebinden sonra Erkânı Harbiye Mektebine girdi. Mülkiye ve Galatasaray Sultanisi gibi Osmanlı devlet adamı yetiştiren sivil okullar, kozmopolit yapılarıyla askeri okullardan ayrılıyordu. Askeri okullar birer yurtsever ocağıydı. Yusuf Akçura 1897 yılında birçok arkadaşıyla birlikte Trablusgarp'a sürgüne gönderildi. 1898'de affedildiler, ama zorunlu ikamet devam edecekti. 1899 yılında bazı arkadaşlarıyla kaçarak Paris'e gitti ve 1903 yılına kadar burada kaldı. Burada Jön Türk hareketinin önderleriyle tanıştı. Siyasal Bilgiler Okulu ile Uygulamalı Yüksek İncelemeler Okuluna devam etti. Böylece yeni entelektüel açılımlar kazandı ve kendisi için yeni olan bu fikir akımları sayesinde, kafasında belli belirsiz varlığını sürdüren eğilim ve özelemleri teorik bakımdan doğrulama ve pekiştirme olanağı buldu. Akçura'ya göre Doğu Sorununun temelinde nüfus artışı ve uygarlık düzeyinin yükselmesi sonucu artan ihtiyaçlarla, eldeki kaynaklar arasında Avrupa'da var olan dengesizlik yatmaktaydı. Bunun için Avrupalılar sömürgeler ve nüfuz bölgeleri oluşturmaya çalışıyorlardı. Bu onun dönemi için özgün bir yaklaşımdı. Akçura'nın ilk yazılarında kendini gösteren bir başka güçlü fikir de yaşamak için mücadele temasıydı. Avrupalı güçlerin bu alandaki tutku ve rekabetleri, tabi milliyetlerin Osmanlı İmparatorluğuna karşı düzenledikleri ayaklanmalar hep bu sorunun özel tezahürleriydi. Başlıca tutkusu, Türklere Avrupa'nın her türlü hegemonyasına karşı direnme gücü verecek siyasal bir sistem kurmaktı. Yusuf Akçura'yı etkilediği açıkça belli olan bir başka düşünce akımı da faydacılıktı. Siyasal sistemleri iki temel ölçüte göre inceliyordu: Osmanlı Devletine yararı ve uygulanabilirliği. Duygudan çok mantığa sesleniyordu.

Siyaset adamlarının onca üstün vasfına karşın Avusturya Fransız Devriminin serptiği milliyetçilik tohumunu yok etmeyi başaramamıştı. İtalya ve Prusya'dan katiyen kovulmuş, kalan ülkesi ikiye bölünmüştü. İstikbal yeni bölünmelere gebeydi. Bir Osmanlıyı şapkasını önüne koyup düşünmeye zorlamak için daha güzel bir ders olabilir miydi? Jön Türklerin

önerilerine amaç olarak koydukları milliyetlerin birliğini sağlama, bir Osmanlı milleti yaratma fikri uydurmacadan başka bir şey değildi. Milliyetçilik düşüncesindeki ilerleme, artık bunu mümkün kılmayacak kadar boyutlardaydı. Bitirme tezinde Müslüman olmayan milliyetlerin gerçek anlamda ulusal özerkliğe sahip olacağı federatif bir devlet öneriyordu.

1903 yılı sonlarında, Fransa'daki öğrenimini tamamlayarak Rusya'ya döndü. Mart 1904'te Üç Tarz-ı Siyaset başlığını taşıyan uzun bir makale kaleme aldı. Osmanlıcılığın, Panislamizm'in ve Pantürkizm'in Osmanlı Devleti için ne gibi sonuçlar doğuracağını tartışıyor ve her birini tek tek değerlendiriyordu. Makale Nisan-Mayıs 1904'te Kahire'de yayınlanan Türk gazetesinde üç cüz halinde yayınlandı. Osmanlı Devleti için en yararlı sistem olabilecek Osmanlıcılığın uygulanmasının olanaksızlığına hükmediyordu. Panislamizm ve Pantürkizm'e gelince, bunlar belli kayıplara mal olacak politikalardı. Makalenin sonunda bu ikisi arasında kesin bir tercih yapmıyor gibi görünüyordu. Panislamizm için en büyük engel, dış engeldi. Avrupa'nın Müslüman ülkeler üzerindeki nüfuzu. Pantürkizm'de ise engel içerdeydi ve Türklerde ulusal bilinç çok yavaş geliyordu. Akçura'nın akıl yürütmesi böylece Pantürkizm'i gösteriyordu. Hiç kimse bu konuda yanılıya düşmedi; Üç Tarz-ı Siyaset her zaman Pantürkizm'in manifestosu olarak kabul edildi.

Aslında Jön Türklerin ileri gelenleri de bir Osmanlı milleti yaratma fikrinin zorluklarının farkındaydı. Fakat başka bir çözüm yolu bulamıyorlardı. Sürgünde politika ile uğraşan Jön Türkler, yüzyıllardır varlığını sürdüren çokuluslu bir sistemin mirasçılarıydılar. Kendilerini devletlerini yaşatmaktan sorumlu tutuyorlardı. Üstelik Tanzimat'tan bu yana sınırların korunması fikrine bağlı bir Osmanlı yurtseverliği anlayışı gelişmişti. (Namık Kemal'in Vatan Yahut Silistre eserinde olduğu gibi) Akçura'nın savunduğu Türk milliyetçiliği fikri imparatorluğun parçalanmasını önlemek bir yana, bu sorunu daha da ağırlaştırıyordu. Jön Türkler bu fikri tek bir amaçla benimseyebilirlerdi; baskı yoluyla öteki topluluklar üzerinde hâkimiyet kurmak için.

Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset'te önerdiği çözüm, ırk temeline dayalı siyasal bir Türk milletine tekabül ediyordu. Dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan Türklerin birliğinden söz ediyordu. Aslında, Pantürkizm Osmanlı Devletine yalnızca yeni bir etnik dayanışma ruhu değil, aynı zamanda yeni bir jeopolitik konum da kazandıracaktı. Akçura'ya göre bu gelişme iki önemli engelin nasıl aşılacağına bağlıydı. Bunlardan ilki Rus engeliydi. Makalenin kaleme alındığı sırada Rusya derin sarsıntılar geçirmekteydi. İkinci engel ise Türkler arasında ulusal bilincin oldukça yavaş bir biçimde gelişmesiydi.

Pantürkizm'in sistematik bir biçimde ilk kez ortaya konulması Akçura'nın makalesi ile oldu. Tezin özgünlüğü, Pantürkizm'in merkezine Osmanlı Devletini oturtmasından ileri geliyordu. Tez, böylece Rusya Türklerinin birlik sağlama isteği ile Osmanlıların devleti koruma çabalarını bir senteze ulaştırıyordu. Başka bir ifadeyle, Tatar burjuvazisinin Pantürkist eğilimleri ile Jön Türk ideolojisinin mihenk taşı olan devleti koruma kaygısını

bağdaştırmaya çalışıyordu. Üç Tarz-ı Siyaset'le Pantürkizm'in teorik olarak ortaya konmasından sonra, Yusuf Akçura için sorun, Türk Milliyetçiliği tasarısını Osmanlı Devletinin çokuluslu gerçeği ile uzlaştırmaktı. O, Osmanlı Devletinin bir iç sorunu olarak kaldığı sürece, Ermeni ve Arapların taleplerinin karşılanması gerektiği görüşündeydi. Bu, milliyetçilik düşüncesiyle birlikte edindiği genel kavrayışa uygun bir tutumdur. Aynı zamanda, İslamiyet'in ancak Müslüman halklar arasında milliyetçilik düşüncesinin gelişmesiyle yeni bir canlılık kazanacağı düşüncesine de uygun bir tutumdur.

Yusuf Akçura'nın en parlak on yılı 1905'ten 1914'e uzanan dönem oldu. Birinci Dünya Savaşından önceki büyük olaylar, daha önce ortaya attığı fikirlerin hayata geçirilmesi için bulunmaz birer fırsat oldu. Bunlardan biri 1905 Rus Devrimi, diğeri 1908 Jön Türk Devrimiydi. Akçura Fransa'da öğrenimini tamamlayarak Rusya'ya döndüğünde, Çarlık rejimi, Japon yenilgisinin etkisiyle meşruti bir nitelik kazanmıştı. 1905 yazında merkezi bir örgütün çekirdeği olan Rusya Müslümanlarının İttifakı kuruldu. 28 yaşındaki Akçura bu ulusal ve siyasal uyanışta birinci planda rol oynadı. Üç Tarz-ı Siyaset'te önerdiği programı gerçekleştirmek için öğretmenlik, gazetecilik ve siyasal örgütçülük gibi üç eylem aracı kullandı. Orenburg kadısı Abdürreşid İbrahimov'un önderlik ettiği Rusya Müslümanlarının Kongresi ağustos 1905 yılında Nijni-Novgorod'da toplandı. Kongre, Müslümanlar için toprak ötesi bir kültürel özerklik elde edilmesi için çalışıyordu. Akçura, İttifak'ın Rusya'nın en büyük siyasal partisi olan Anayasacı Demokrat Parti (Kadetler, bütün toplumsal katmanlar ve tabi milliyetler için siyasal ve temel hak eşitliği istiyorlardı) ile dayanışma içinde hareket etmesini sağladı ve bu partinin merkez komitesine seçildi. Amaç, Kadet Partisinin korumasından yararlanarak Duma'ya Müslüman temsilciler seçilmesini ve taleplerin hükümete ulaşmasını sağlamaktı. Bu politikayı tehlikeli bulan Rus makamları Mart 1906'da onu tutukladı. Böylece milletvekili seçilmesi engellenmiş oldu. Fakat İttifak otuzdan fazla temsilci seçtirmeyi başardı. Bu ilk Duma'nın dağıtılmasından hemen sonra Ağustos 1906'da 3. Rusya Müslümanlarının Kongresi toplandı. İttifak adlı bir siyasal partinin kurulması kararlaştırıldı. (İsmail Gaspıralı buna muhalefet etmiştir.) Şubat 1907'de 2. Duma'ya otuz dokuz temsilci seçildi. Fakat Çar Haziran ayında bunu da dağıttı. Seçim Yasasındaki düzenlemeler nedeniyle İttifak 3. Duma seçimlerinde ancak yedi temsilci seçebildi, sansür nedeniyle basın faaliyetleri durdu. Akçura, yenilginin tabi milliyetlerin güçsüzlüğünden kaynaklandığını düşünüyordu, yeniden Gaspıralı'nın izlediği uzun ve zahmetli eğitim ve öğretimin güçlendirilmesi yolunun tutulması gerektiğini öneriyordu. Ulusal hareketin geleceğiyle ilgili iyimser görüşlerini ifade eden yazıları nedeniyle kovuşturmayla uğrayınca, saklanmak zorunda kaldı. Temmuz 1908'deki Jön Türk Devrimi üzerine, gizlendiği Kırım'dan İstanbul'a geçti.

Temmuz 1908'de Jön Türk Devrimi patlak verdiğinde ülkede milliyetçilik akımının varlığı bile sezilmiyordu. Siyasal ve entelektüel sahne Batıcılar, Osmanlıcılar ve İslamcılar

tarafından işgal edilmişti. Altı yıl sonra, Türkiye Almanya'nın safında savaşa girdiğinde, Türk Milliyetçiliği sağlam bir biçimde kök salmış bir düşünce akımı haline geldi. Milliyetçi harekete katkı sağlayan üç ayrı unsuru ayırt etmek gerekir. Bunlardan biri Abdülhamid döneminden kalma eski Türkçüler (Veled Çelebi, Necib Asım, Mehmet Emin gibi); yazar, tarihçi ve bilginlerdi. İkinci olarak 1908'den sonra Selanik'te oluşan milliyetçi çevrelerdi. Genç Kalemler dergisinde toplanan Ziya Gökalp, Ömer Seyfeddin ve Ali Canib edebiyat ve dil alanında milliyetçiliğe yönelmişlerdi. Son olarak da Rusya'dan göç eden Türklerden söz edilmelidir. Çarlık yönetiminin 1908'deki baskılarından sonra Kırımlı, Tatar ve Azerilerden oluşan bir ordu Türkiye'ye akmış ve Jön Türk hükümeti de onları iyi bir şekilde karşılamıştı.

Jön Türk Devrimi, salt bir hükümet darbesi olarak, Türk toplumunu kökten değiştirmeyi amaçlayan Akçura'nın özlemlerine yanıt vermiyordu. O hiçbir zaman İttihat ve Terakkinin içinde yer almamıştır. Bu daha çok hareket özgürlüğünü koruma kaygısından ileri gelmiştir. Kuruluş çalışmalarına katıldığı Türk Ocağı örgütü ile Türk Yurdu dergisinin bağımsızlıklarını korumak için özel çaba harcamıştır. Fakat Jön Türklerle temel anlaşmazlığı, Osmanlıcılığın iktidarın resmi ideolojisi olmaya devam etmesi olmuştur. 1912 yılında İttihat ve Terakki iktidarı kaybetmişti. (Meclis'teki çoğunluk kastediliyor. Hükümet Padişah tarafından atanıyor ve farklı kimseleri bünyesinde barındırıyordu. Gerçek anlamda İttihat ve Terakki iktidarı, Babıâli baskınından sonra Mahmut Şevket Paşa başkanlığındaki hükümet ile söz konusu olmuştur. Bazı tarihçiler Mahmut Şevket Paşa'nın güçlü kişiliği nedeniyle bu hükümetin de İttihat ve Terakki hükümeti sayılmayacağını ileri sürer. Mahmut Şevket Paşadan sonra Sait Halim Paşa ve Talat Paşa (gerçek anlamda iktidar) hükümetleri yönetimde olmuştur.) Bu dönemde Yusuf Akçura Milli Meşrutiyet Fırkasının kurucuları arasında yer almıştır. İttihat ve Terakki cemiyeti 1913'te yeniden iktidara geldiğinde, partinin Akçura dışındaki yöneticileri, diğer pek çok muhalifle birlikte Sinop'a sürgüne gönderildiler. (Mustafa Suphi de bunların arasındaydı.) Trablusgarp ve Balkan yenilgileri İttihat ve Terakki cemiyetini milliyetçi çevrelere yaklaştırmıştı. Artık ulusal soruna yaklaşımda, İslamiyet'in modern dünyaya uyarlanması ve ivedilikle milli bir iktisat yaratma noktasında aynı şeyleri savunuyor, birlikte hareket ediyorlardı.

Yusuf Akçura Aralık 1908'de İstanbul'a gelir gelmez Veled Çelebi ve Necib Asım gibi eski dostlarıyla birlikte Türk Derneğini kurdu. Türk Derneğini Ağustos 1911'de kurulan Türk Yurdu Cemiyeti ve Mart 1912'de çalışmaya başlayan Türk Ocağı izledi. Bunlar da siyasetten uzak kalmaya çalışan, toplumsal ve kültürel alanda çalışma yürüten, eylem alanı olarak da bütün Türk âlemini seçen örgütlerdi. Yusuf Akçura 1909–1911 arasında düzenli olarak çıkan ve başında Mehmet Akif'in bulunduğu Sırat-ı Müstakim dergisinin çalışmalarında da yer aldı. Dergi, 1908'de İslamcılarının yayın organı olarak kurulmuştu. Dergi yeni Meşrutiyet rejimini desteklediğini duyurmuş ve 31 Mart ayaklanmasına da karşı çıkmıştı. Trablusgarp yenilgisinden sonra, Türk milliyetçiliğinin Osmanlı Devleti için tehlikeli

sonuçlar getirebileceği dūřüncesine varan Sırat-ı Müstakim, giderek Panislamizm'e yöneldi ve ilerlemeci tutumunu terk etti. Böylece, Türk milliyetçiliği davasını ve ilerleme çizgisini savunacak yeni ve büyük bir derginin inşası sorunu gündeme geldi. Bu dergi, Türk Yurdu olacaktır. Akçura, kendini bütünüyle adadığı dergiyi 1911'den 1917'ye kadar fiilen yönetti. Türk Yurdu, yazarlarının niteliği ve saygı uyandıran tutumu ile hiç tartışmasız Türk milliyetçiliği hareketinin en güçlü dergisi oldu ve Türk âleminde yarattığı ilgi Türkiye'nin sınırlarını fersah fersah aştı. Enver Pařa Türk Yurdu'nun oluşumuna maddi ve manevi destek olmuştur. Resmi politikası Osmanlıcılık olan İttihat ve Terakki cemiyeti alttan alta Türk Milliyetçiliđi akımını destekliyordu. 1910 yılında ölen Tatar zenginlerinden Ahmet Bay, İstanbul'da hayır işlerinde kullanılmak üzere yüklüce bir servet bırakmıştı. Rusya'ya kızdırmamak için bu paranın İttihat ve Terakki cemiyetince bağışlandığı izlenimi yaratılmaya çalışıldı. Türk Yurdu Tercüman'ın kardeşi olmakla övünüyordu. Türk Yurdu'na damgasını vuran iki temel çizgi, Pantürkizm ve ilerlemecilikti. Burada ele alınan biçimiyle Pantürkizm'in bütünüyle kültürel bir olgu olduğunu belirtmek gerekir. Genç kuşak, imparatorluğun bu bozgun günlerinde dergide yeni bir ölkü, umutlanmak için yeni dayanaklar buluyordu.

Ziya Gökalp, Türk Milliyetçiliğini esas olarak Avrupa'da gelişen, daha sonra da Osmanlı Devletine ulaşan bir fikir hareketi olarak görüyordu. Akçura ise sorunu farklı bir biçimde ele alıyordu: farklı yaklaşımın nedenlerinin ilki, Türklüğü bir bütün olarak mütalaa etmesiydi; ikinci neden, milliyetçilik hareketinde Türklerdeki derin ekonomik ve toplumsal değişmelerin sonucunu görüyor olmasıydı. Avrupa mamul maddeleri ve sermayesini Türk pazarına sokarak, toplumsal dengeyi köklü bir biçimde değiştirmişti; eski soyluluk çökerken, pazar olarak kullanacağı ulusal bir toprak parçasını korumakta titizlik gösteren burjuvazi ortaya çıkmıştı. Bu çözümlene özellikle Rusya'daki Türkler için geçerliydi. Tatarlarda ve Azerilerde milliyetçi hareketi başlatan, ticaret ve sanayi burjuvazisiydi. Avrupa kapitalizminin 19. Yüzyılda Osmanlı Devletine girmesi ise, azınlıkları Türkler karşısında ayrıcalıklı konuma getirmişti. İmparatorluğun bütün tebaası için siyasal ve toplumsal hak eşitliği getiren 1908 devrimi bu dengesizliği daha da büyötmüştü. Akçura'nın materyalizm anlayışına göre maddi ve iktisadi münasebetlere istinat etmeyen fikri hareketler yaşayamazdı. Ulusal ölküleri derinleştirmek, pekiştirmek yetmezdi, aynı zamanda, harekete sağlam bir sosyoekonomik temel kazandırmak da gerekirdi. Osmanlı seçkini idealizmden bir türlü kurtulamamıştı; ahlak ve iyi niyetin politikada rolü olduğuna inanacak kadar saftı.

Tarih, Yusuf Akçura için yalnızca gerçeği ortaya çıkarma yöntemi olmakla kalmadı. O aynı zamanda eylemi yönlendiren bir kılavuzdu da. Türklerin tarih konusunda ulusal bir bakış açısına, bir Türk perspektifi yerleştirmek, gerçekleştirilmesi gereken muazzam bir görev olarak duruyordu. Akçura'nın üstlendiği de bu görevdi. 1910'da, milli tarih üzerine gerçek bir manifesto sayılan Cengiz Han konusunda bir konferans verdi. Türk tarihinin en büyük kahramanı olarak tanımladığı Cengiz Hanın birleştiriciliği tezini hararetle

benimsiyordu. Türk tarihi her şeyden önce, tarihin Türk gözüyle okunması olmalıydı. O dönemde orta öğretim kurumlarında okutulan temel kitaplarda Türklerden hiç bahsedilmiyordu.

Hükümet ve yönetim düzeyinde yapılan siyasal değişikliklere paralel bir toplumsal dönüşümü savunuyordu. Toplumunu oluşturan bireylerin, eğitim yoluyla yenileşme ve değişmeyi kavramalarının zorunluluğu üzerinde duruyordu. Akçura'nın skolastik olarak adlandırdığı Osmanlı zihniyetine egemen olduğunu söylediği düşünce yapısını reddetmeye yönelik fikirleri daha özgündü. O, skolastik düşüncüyü zihinsel ve ahlaki otoriteye körü körüne boyun eğmek, var olan gerçekleri eleştirmeden olduğu gibi kabul etmek, öykünmek olarak tanımlıyordu. Bu düşüncenin yaygınlaşmasında medrese sistemindeki çözülmenin rolü büyüktü, ama sorun medreselerin tasfiye edilerek, yerlerine yeni mekteplerin kurulmasıyla da çözülecek gibi değildi. Osmanlı toplumun çözümlenmesini yaparak toplumsal sınıf kavramını gündeme getiriyordu. Rus devrimi, Akçura'nın işçi sınıfının devrimci karakterini tanımaya olanak sağlamıştı. Silahsız işçilerin iradesi önünde her türlü güçle donanmış çarın boyun eğmek zorunda kaldığını görmüştü. Akçura'nın sınıf ve sınıflar mücadelesi kavramına oturtulan toplumsal çözümlenmesi, onun siyasal alandaki milliyetçilik olgusuna ilişkin çözümlenmesi ile tam bir simetri gösteriyordu. Rusya'da mücadele ederken, sosyalizmin Tatarlar arasında yaygınlaşmaya başlamasını, öteden beri savunduğu Rusya Müslümanları birliği fikrinin önündeki önemli engellerden biri olarak saptamıştı. Sosyalizm, her sınıfın ayrı çıkarları olduğu noktasına ağırlık vererek, Rusya Müslümanlarını Rusların oyununa getirme tehlikesini içinde taşıyordu. Sosyalizm 1919'dan önce Türkiye'de milliyetçilik davası için bir tehlike oluşturmuyordu. (1910 yılında Hüseyin Hilmi tarafından ilk defa sınıf mücadelesini savunan Türk partisi olan Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmuştu.) Tersine Türk işçisini sömüren pek çok işletmenin başında Rumlar, Ermeniler, Levantenler bulunduğu için, sosyalizm Türk milliyetçiliği hareketine yararlı bile olabilirdi. Bu nedenle Akçura onlarla mücadele etmek yerine ondan yararlanmayı tercih etti.

Osmanlı toplumuna ilişkin çözümlenmelerinde Yusuf Akçura'nın altını çizerek belirttiği noktalardan biri, pratikte Türk burjuvazisi diye bir olgunun var olmayıştı. O, Türk Yurdunda ayrı bir sütun ayırdığı ekonomiye büyük önem verdi. İttihatçılar 1913 Kongresinde milli iktisat politikasına yönelmeye karar vermişlerdi. Milli iktisadın amacı ekonomik bağımsızlıktı. Onun tezi ılımlı ve giderek gelişen bir evrimden yanaydı. Ziya Gökalp ise toplumsal sınıf kavramını reddediyordu. Ona göre sınıf yok, meslek vardı. Sınıf mücadelesi kavramının karşısında da meslek grupları arasında tesanüt sağlanması ilkesini çıkartıyordu. Milli birliğin özellikle önem taşıdığı savaş döneminde, tesanütçülük İttihat ve Terakki hükümetinin resmi ideolojisi haline geldi.

Tanzimat Dönemi siyasal, toplumsal-kültürel ve ekonomik olmak üzere üç ayrı alanda yenilgiye uğranmasına yol açmıştı ve gençliğe ortak bir ülkü kazandırmayı

başaramamıştı. Akçura, oldukça erken bir tarihte Fransız modeline tavır aldı. Evrenselci Fransız düşüncesi, Tanzimat'ta kozmopolitizme yol açmıştı. O, bütün hayatı boyunca, dili, gelenekleri, dini bir, bir Türk âlemi olduğu tezini savunmaktan bir an bile geri dumadı. Tatar şeyhi Şehabeddin Mercani'nin kişiliğinde, Osmanlı toplumuna Tatarların giriştiği modernleşme hareketini, gerçek bir toplumsal-kültürel model olarak sunacaktı. Tatar modeli incelendiğinde; İslamiyet, Türklük ve modernliği görmekteyiz. (1913-1914 yıllarında Türk Yurdunda yayınlanan Ziya Gökalp'ın ünlü makale dizisi de Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak adını taşıyordu.) Aslında bu formülün mucidi, Azerbaycan kökenli başka bir Rusya Türkü olan Hüseyinzade Ali idi ve bunu 1907'de Bakü'de yayınlanan Füyuzat gazetesindeki bir makalesinde ortaya atmıştı. Akçura'ya göre İslamiyet'te reformun temelinde medrese reformu yatıyordu, İslamiyet ve terakki düşüncesi bizzat medresede kaynaştırılmalıydı. Türk halkının dini kendi anadiliyle öğrenmesini ve Kuran'ın Türkçeye çevrilmesini istiyordu. Kuran ilk kez Bakü'de Azericeye çevrilmişti ve Tatarcaya da çevrilmek üzereydi. Tatar modelinin milliyetçilik ve ilerlemecilik gibi iki güçlü fikir çevresinde döndüğünü görürüz. Akçura ve arkadaşlarının özel ilgi duydukları bir başka unsur da halkçılık fikridir. Toplumdaki bütün reform çabaları okumuş seçkinler ile halk arasındaki derin uçurumla karşılaşılıyordu. 1910'lardan sonra Türk milliyetçisi aydınlar Halka Doğru dergisini yayımlamaya başladılar. Milliyetçi hareketin önderleri aynı zamanda halkçılığında Türkiye'deki önderleriydi. Halka Doğru hareketinin kökeninde ulusal bilinç kavramının köylülere kadar ulaştırılması gerektiği görüşü yatıyordu. Akçura Osmanlı Devletindeki Türk halk sınıflarının karşılaştıkları zorlukları, insanı şaşkırtacak kadar iyi tanımlıyordu. O, her türlü ihtilalci karakterini dışarıda bırakarak Rus popülizminden sadece birtakım pratik amaçlar için yararlandı.

Milliyetçiler, Jön Türk Devriminden beri Osmanlı Devletinde ulus bilincini geliştirmek, imparatorluk sınırları içinde yaşayan Türk ögesine toplum yaşamında ve ekonomide yeni bir konum kazandırmak ve Türklerin perspektifini bütün Türk âlemini görecektir şekilde genişletmek için büyük çaba harcıyorlardı.

Akçura'nın Türklüğün uluslar arası konumuna ilişkin çözümlenmesi iki büyük tarihsel çatışma üzerine bina edilmişti. Bunlardan birincisi Slavlarla Türkler arasında yüzyıllardır süren ırklar çatışmasıydı. Gerek Altınordu gerekse Osmanlı Devletinin Slavlara egemenlik kurdukları dönemlerde, onların dinlerine, geleneklerine ve toplumsal yaşamlarına saygı gösterilmişti. Slavların Türk toplulukları üzerindeki egemenliği ise yok etmeye yönelikti. Osmanlı Devleti ve Türklüğün taraf olduğu ikinci çatışma ise Şark Meselesi idi. Osmanlılara felaket getiren kapitülasyonlar sistemi geleneksel Fransa ittifakının sonucuydu. Akçura'nın çözümlenmeleri onu kaçınılmaz olarak Almanya'yla ittifak noktasına götürüyordu. Sonuç olarak Rusya'ya savaş açılması milliyetçilerin isteklerine uygun bir gelişmeydi. Onlar bunu,

mahkûmiyet ve esaret altında kalmış Müslüman ve Türk kardeşlerinin kurtuluşunun başlangıcı olarak görüyorlardı.

Akçura 1915'te İstanbul'da Rusya'daki Türk-Tatar Müslümanlarının Haklarını Koruma Komitesinin kurulması çalışmalarına katıldı. Akçura'nın başkanlığındaki Komiteden bir heyet 1915 yılının sonunda İttifak Devletlerini ziyaret etti. Rusya'nın yenilmesi halinde Tatarlara özerklik tanınması tezinin kabulüne çalıştı. İtilaf Devletleri öncülüğünde Osmanlı İmparatorluğuna karşı kurulmuş Milliyetler Birliğinin toplantılarına katılarak, eleştiri oklarının Rusya üzerine çevrilmesini sağladı.

1917 sonunda Osmanlı Kızılay'ının temsilcisi olarak savaş esirleriyle ilgilenmek üzere Danimarka ve İsveç'e gönderildi. Ardından önce Petrograd ve Moskova'daki karma tutsak değişim komisyonlarına katıldı. Türk esirlerinin yurda dönüşünü sağlamak için bir yıl süreyle bu ülkede kaldı.

Görevini tamamladıktan sonra Ağustos 1919 yılında Türkiye'ye döndü. Ve Mondros Mütarekesini imzalamış yenik bir ülke buldu karşısında. İstanbul'daki milliyetçi direnişin yanında yer aldı. Ekim 1919'da Milli Türk Fırkasının (Türk adını taşıyan ilk parti) kuruluşuna katıldı. Türk Ocaklarındaki çalışmalarını İngilizler bu örgütü Mart 1920'de kapatana kadar sürdürdü. İngilizler tarafından tutuklandı, bir süre cezaevinde kaldı. Nisan 1921'de şair Mehmet Emin Beyle birlikte Ankara'ya giderek milli harekete katıldı. İhtiyat Yüzbaşı rütbesiyle Sakarya Savaşına katıldı.

Kemalist rejimin kurulmasından sonra Hamdullah Suphi tarafından yeniden faaliyete geçirilen Türk Ocaklarında, örgüt 1931'de kapatılıncaya kadar çalıştı. 1924 yılında milletvekili seçildi ve kendini tümüyle yasama çalışmalarına verdi. Mustafa Kemal bağımsız fikirlere sahip olması nedeniyle Akçura'ya büyük değer veriyor ve kültürel sorunlarda onu bir danışman olarak değerlendiriyordu. 1931 yılında Türk Tarih Kurumunun kuruluş çalışmalarına katıldı ve ertesi yıl bu kurumun başkanlığına getirildi. 1932'de Ankara'da toplanan ilk Türk Tarihi Kongresine başkanlık etti. Esir değişimi için bulunduğu Rusya'da Ekim Devrimini yakından görmüş ve bu dönemde büyük ülküsü Pantürkizm yerine daha sınırlı amaçlara yönelme gereğine (kültürel özerklik gibi) inanmaya başlamıştı. Emperyalist Türkçülük yerine demokratik Türkçülük savunulmalıydı. (Mustafa Kemal 1921 yılındaki Eskişehir söylevinde Pantürkizm'i reddetmişti. Esasen Misak-ı Milli Pantürkizm'i mahkûm eden bir belgeydi.) Yunanlılara karşı zafer kazanıldıktan sonra yeni Türk devleti kurulunca, düşüncelerini, yeni devletin bağımsızlığının sağlıklı ekonomik ve toplumsal temellere oturtulması üzerine yoğunlaştırdı. Akçura, yobazlık eylemlerine destek sağlayan feodal toprak sahipliğini tasfiye etmek amacıyla bir tarım reformu yapılmasını öngörüyordu. Böylelikle talepleri karşılanmış olan köylülük, modern devletin dayanağı haline gelecek, bu da ulusal burjuvaziye iktidarı başka hiçbir güçle paylaşmak zorunda kalmaksızın devleti

yönetmek olanağını sağlayacaktı. Hiç kuşkusuz, yasal olarak hizmetinde bulunduğu Kemalist devlet, onun özlemlerini tam olarak yansıtmıyordu. Laikliğin ülkede yerleşmesini kabul etmekle birlikte köklü önlemlerden yana değildi.

Bu devlet nasıl kurtarılabilir? Jön Türklerin kendilerine sordukları soru buydu. Yusuf Akçura'nın bu soruya iki yanıt getirdiğini söyleyebiliriz. Bunlardan biri Pantürkizm'di. Türk ulusal bilincinin gelişmesini öngören uzun vadeli, köklü bir değişim olacaktı bu. Akçura, Türk Ocaklarında mücadele ederek, Türk Yurdu dergisini hayata geçirerek kendini bütünüyle bu işe verdi. İkinci yanıt daha belirsizdi ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde gündeme geldi. Yapılması gereken Osmanlı Devletini bir ulusal burjuvazi temeline oturtmaktı. Tatar burjuvazisi modelini örnek alarak ideolojik bir çerçeve çizmeye çalıştı. İki yanıt birbirini tamamlıyordu. Bu devasa, ama oldukça ütöpik bir girişimdi. Tarih, Akçura'nın öngördüğünden farklı bir yol izledi. Mustafa Kemal tarafından kurulan devlet, Üç Tarz-ı Siyasette ifade edilenleri tam olarak karşılamıyordu. Osmanlı toplumuna, Türk ırkına dayalı yeni bir ulusal devlet anlayışı veren, ona ulusal burjuva ideolojisinin ipuçlarını taşıyan Pantürkizm olmuştur. Osmanlı toplumunun temellerinin yıkılmakta olduğu bir sırada Türklerin umudunu canlandıran ve böylece toplumun kendine olan güvenini kaybetmemesini sağlayan da yine odur. Pantürkizm'in bu topluma sağladığı benzer birçok şeyde Akçura'nın katkıları büyük oldu. Akçura yaratıcısı olduğu Pantürkizm projesinin gerçekleşmeyeceğini de erken bir tarihte anladı. Kesin gerçeklere sıkı sıkıya bağlı olan fikirleri, bu gerçeklerin köklü değişikliklere uğradığı koşullarda, yavaş yavaş unutulmaya başlandı. Ziya Gökalp'in daha popüler, daha romantik ve üstelik daha hukuki olan milliyetçiliği, Türk toplumunun bürokratik eğilimlerine ve küçük burjuvazinin özlemlerine daha uygun düşüyordu. Akçura'nın modern yönü, bize yeni tip aydınının somut bir örneğini sunmasıdır. Tarih adına eleştiri getiren, tarihin anlamını açıklayan bir aydındır bu. Vurgulanması gereken, onun iktidara, okullara ve geleneklere yönelttiği eleştiridir. Geleneğin ve tefsirin iktidarının yerine, tarihin ve eleştirinin egemenliğini getirmeye çalışmak, tartışma götürmeyecek bir düşünsel devrim niteliğindedir.